

Szabó Ervin: Műveltség és kultúra.

A megismerések közt, amelyeket a szociológia a háborúnak köszönhet, egyet aligha fog későbbi tapasztalat korrigálni. Ez: az intelligencia csődje.

Az intelligencián itt nem értünk bölcséleti, sem lélektani fogalmat. Olyan folyóiratban ugyan, amelyet harci jelszóvá vált neve könnyen minősíthet a racionalizmus és intellektualizmus kizárólagos orgánumának, erről is sok joggal lehetne beszélni. Most azonban arról a társadalmi osztályról van szó, amelynek munkaszerszáma az értelem és a tudás; amelyet a társadalom többi osztályától az különböztet meg, hogy funkciója nem az anyagi termelés, hanem az emberiség szellemi javainak konzerválása, közvetítése és továbbfejlesztése: az úgynevezett szellemi munkásokról, műveltekről, az értelmiségi osztályról.

Bármennyire materializálódott is korunk erkölcsi tekintetben, mégis a tudománynak és a szellemi munkának tiszteletét átvette azoktól a korszakoktól, amelyekről sokszor olvassuk, hogy a társadalmi megbecsültetés alapjává nem tették oly kizárólagossággal a gazdagságot, a vagyont, mint a polgári társadalom. A mai kapitalizmus gazdagságteremtő erejének rohamos tempója teszi, hogy a legszörnyűbb barbárság, a legelképezetőbb banauzság oly félelmetesen terpeszkedhetik a társas- és a közélet legmagasabb polcain. De korábbi korszakokban nem voltak-e az első nemzedékben ugyanolyan barbárok, banauzok a testi erő, testi bátorság vagy ügyesség által hirtelen magas polcokra lendült nagyurak? Inkább az értelmiség nagyobb megbecsülését jelenti, hogy a mi korunkban erősebben kifogásolják és mentegetik a pusztá vagyonnak vagy anyagi érőnek társadalmi helyzetet kijelölő erejét; ezt jelenti az is, hogy az új vagyonok urainak valósággal vetélkedniük kell, hogy szellemi képesítések szerzésével, a tudomány és a művészetek »pártolásával« kapjanak menlevelet a társadalom

csúcspontjaira. Hogy diplomák és pénz nem jelentenek műveltséget – honnan tudják ezt szegények!

Amennyiben pedig társadalmunk nem becsülte meg eléggé az értelmiséget – bár ugyan soha nem volt korszak, amelyben aránylag annyi tudós, író, művész viszonylag oly magas társadalmi vagy anyagi helyzetbe jutott volna –, maga az értelmiség egy pillanatra sem mulasztotta el, hogy az ész és a tudás igényét nemcsak megfelelő anyagi ellátásra, hanem az állam és a társadalom legelső és legfőbb feladatainak irányítására és intézésére ne hangoztassa. És valóban: épen mai társadalmunk az, amelyben egyrészt gazdasági termelő és megosztó rendszerünk bonyolultsága és fejlettsége, másrészt az államhatalom azelőtt ismeretlen mindenhatósága oly nagy szükségletet teremtett »szellemi munkások« iránt, hogy aligha volt valaha korszak, amelyben az értelmiségi osztály döntőbb szerepet játszott volna, mint a miénkben.

De ezt az egész értelmiségi osztály: az egyetemi tanárok és egyéb tudósok, a tanárok, írók, művészek, és légióként legszámosabb csoportjuk: a mindenfajta magasabb rendű köztisztviselők ugyan mire alapították jogukat és igényüket a társadalom és az állam irányítására és vezetésére?

Arra, amit közönségesen műveltségnek neveznek. Amin a legtöbben bizonyos iskolai képzettséget, bizonyos tudáskészletet értenek; a kisszámú gondolkodók ennél többet: erkölcsi és értelmi, de főként értelmi kiképzést, amely arra képesíti emberét, hogy életét a gondolkodás, a megismerés, a belátás elvei szerint rendezze be. És ez alapon az értelmiségi osztály hivatásának hirdette, hogy irányítsa és vezesse azoknak a sorsát, akiknek élete alacsonyabb felfogó és Ítéletképességük és kisebb tudásuk, »műveletlenségük« folytán túlnyomóan az ösztönök, az érzelmek és a környezet megállapodott nyomása alatt pereg le.

Valóban, lehet-e nemesebb, szebb, hálásabb feladat! Megismerni az élet titkait, a társadalom törvényeit! Tanítani az értelmileg kiválókat új nemzedékeiket és utat, irányt mutatni nekik! Vezetni a tudatlanságuk sötétjében, szenvedélyeik szövevényében botor-kálókat! Megnyitni elméjüket és értelmes, önálló életre felemelni őket is! Ezt a társadalmi funkciót követelték maguknak az értelmiségiek. Ha teljesítik: ki tagadhatja meg tőlük a legmagasabb társadalmi elismerést? Ki vonhatja kétségbe a társadalmi és állami Vezető funkciókra való hivatottságukat?

Ezt a hivatottságot az európai intelligencia nemcsak gyakorlati politikai és társadalmi tevékenységgel igyekezett bebizonyítani,

hanem azzal is, hogy tudósai és írói elvitatták a vallástól azt a funkcióját, amelyet amíg teljesít, semmiféle erő az emberiség lelkeiből kiirtani nem fogja: hogy a végtelennel és az összességgel való összefüggésünk törvényeit kutassa, megállapítsa és feltárja. Kivált ami ez utóbbi, az egyeseknek az összességhez való viszonyát illeti, parancsoló gesztussal jelölték ki az eszményeket és a hozzájuk vezető utakat. Írásaik tele voltak a humanizmus, az emberszeretet, a testvériség, az egyetemesség, a nemzetköziség, a tudomány, a belátás, a munka, az alkotás dicséretével és ajánlásával; és az európai műveltség kritériuma az volt, vallotta-e valaki ezeket az eszményeket, mint a tudományos megismerés posztulátumait, vagy sem.

De: »nem elegendő tudni, alkalmazni is kell; nem elég akarni, cselekedni is kell« – mondja Goethe. Minél nagyobb igényekkel lép fel egy elmélet, a társadalmi történet minél mélyebb rétegeit, nagyobb körét vagy távolibb irányait akarja megmagyarázni, annál inkább kell megkövetelnünk képviselőitől, hogy a társadalmat megváltoztató nagy események viharában elméleteikkel megegyező cselekvés példájával bizonyítsák be azok igazságát és alkalmazásukra való hivatottságukat.

A háború kitörése volt az a legnagyobb esemény, amely az intelligencia vezetőszerének elméletét az élet próbája alá vetette. Soha csúfosabb veresége az észnek, az értelemnek, mint ez!

Európaszerte a háborús őrjöngők, babonázok és megbabonázottak, uszítók, kémkeresők, hazaárulásszimatólok és egyéb eszükvesztett extátikusok első soraiban kik járták a legvadabb vitustáncot, ha nem az intellektuálisuk! Akik egész életükben az ész és a megismerés fölényét hirdették; akik egyedül magukat tartották hivatottnak, hogy az ösztönei által kormányzott tömeget az érteleni mutatta utakra vezessék; akik a logikailag legkifogástalanabb gondolatrendszereket építették föl az emberiség harmonikus életrendjének lehetőségéről, szükségességéről, kényszerűségéről: – hányat láttunk akkor együtt fetrengeni a tömeggel a legkezdetlegesebb szenvedélyek ősi mocsaraiban, hányat, aki hideg számítással, de még többet, aki szolgalelkű gyávaságból vagy önféledt öntudatlansággal hajtotta fejét a tömegelek igája alá! Hová tett az értelem fölénye! Amikor a monista Haeckel és az internacionalista Ostwald, a racionalista France és a filozófus Bergson egyformán csak azzal váltak ki a megőrült európai mobból, hogy még hangosabban kiabáltak, még szertelenebbül hadonászik, mint az átlag.

S ha ilyenek voltak a vezető elmék, milyenek voltak a többiek, a másodrendűek, az igazi nagy értelmiségi osztály?

Még benne vagyunk a háborúban s még munkában latjuk az ész szerszámának kezelőit. S lesz-e, aki tagadja, hogy nemcsak az első mámorban, hanem azután is, hónapról-hónapra és keserves évek kínjaitól megihletlenül immár negyedik esztendeje az úgynevezett műveltek azok, akik a háborús gazdaság és politika legaljasabb és a társadalmi észszerűség szempontjából legértelmetlenebb funkcióit látják el!

*

Szükséges ezekre a közismert tényekre emlékeztetni akkor, amikor arról van szó, hogy a művelteknek új nemzedéke lépjen sorompóba az értelem és a humanizmus uralmáért.

Újra kell meghatározni a műveltség fogalmát. És ezzel a műveltség társadalmi funkcióját is.

Ám nevezzék műveltségnek a tudás bizonyos mennyiségét, az értelem bizonyos kicsiszoltságát, az életigények bizonyos terjedelmét.

De a tapasztalatok után senki sem igényelheti, hogy ezeket a tulajdonságokat elegendőknek tartsuk, hogy alapul szolgáljanak az értelmiség társadalmi vezető szerepére.

Láttuk, hogy a legnagyobb ész és a legtöbb tudás egymagában nem teszi viselőjét alkalmassá arra, hogy megbízható vezetője legyen más embereknek. Sokszor még arra sem, hogy csupán a tudománynak, a megismerésnek, a pusztá igazságnak gondját bírassuk reá.

Az a műveltség, amely erre egyedül képesíthet, nem merül ki értelmi tulajdonságokban. Követelményei elsősorban nem is az intellektuális, hanem a morális és a szociális szférában vannak.

Alapvető tulajdonsága: az ember minden képességének harmóniája. Ami azt jelenti: az értelmi, az érzelmi és a cselekvő erők legnagyobb kiképzése és összhangja.

Nem igazán művelt az, aki bármennyit tud is, megismerései nem hatották át érzelmi énjét. Aki bár tudja, hogy mi a jó és mi a rossz, pro foro interno, bensőleg sem foglalt lelke mélyéig hatóan, megingathatlanul, rettenthetlenül állást a jó mellett. De ne bízzuk magunkat olyanokra sem, akik meggyőződést hirdetnek ugyan, de megmaradnak a szavak, a szép elméletek területén.

Minden meggyőződés annyit ér, amennyit hirdetője a maga cselekvésével valóra vált.

Ne higyjünk azoknak, akik naiv öncsalással vagy ravaszul épen azzal próbálják elméleteik és eszményeik nagyszerűségét és magasságát szuggerálni kortársaiknak, hogy csak a messze jövőt ismerik el illetékes bírójuknak.

Az embereknek egymáshoz és a társadalomhoz való viszonya néhány egyszerű és örök, gyakorlatilag is többé-kevésbé folyton érvényesülő erkölcsi elvre redukálódik. A legmagasabbröptű utópia is csak ezek egyikének vagy másikának vagy többjének elméleti alkalmazása. Aki nem talál mindennapi életében módot arra, hogy ezen elveit mindennapi cselekvésében is érvényesítse, az lehet tökéletes gondolkodó, de bizonyára gyöngé meggyőződésű és gyöngé akarató lény. Ha eleve kapitulál a kis dolgokban, hogyan állja meg helyét a nagyokban!

És ezért nem igazán műveltek, tehát a vezetésre alkalmatlanok azok is, akik bár ismerik és hirdetik a jót, azt a morális meggyőződésekkel ellenkező eszközökkel akarják megvalósítani. Inkább maradjon meg a rossz, semhogy erkölcstelen eszközökkel változtassuk meg.

A lélek teljes harmóniája: ez az igazi műveltség. A tudás, az érzés, az akarási egybeforrása. Megismerni mindent, kiválogatni a legjobbat, hinni benne a szeretet erejével és heroikus elszántsággal megvalósítani belőle minden nap minden lehetőt – ez az eszmény. A lélek kultúrája – megkülönböztetésül az értelmi műveltségtől. S a társadalom egyedül hivatott, megbízható vezetői nem a »műveltek«, hanem csupán ennek a kultúrának a lovagjai.